

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

2009

ΕΚΦΩΝΗΣΕΙΣ

ΚΕΙΜΕΝΟ

Μίλτος Σαχτούρης

Ο Ελεγκτής

Ένας μπαξές γεμάτος αίμα

εἶν' ὁ οὐρανός

καί λίγο χιόνι

ἔσφιξα τά σκοινιά μου

πρέπει καί πάλι νά ἐλέγξω

τ' ἀστέρια

ἐγώ

κληρονόμος πουλιῶν

πρέπει

ἔστω καί μέ σπασμένα

φτερά

νά πετάω.

(Τά φάσματα ἢ ἡ χαρά στὸν ἄλλο δρόμο, 1958)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- A.** Ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ποίησης του Μίλτου Σαχτούρη είναι η χρήση υπερρεαλιστικών εικόνων. Να καταγράψετε τις τρεις υπερρεαλιστικές εικόνες με τις οποίες διαρθρώνεται το συγκεκριμένο ποίημα.

Μονάδες 15

- B1.** Έχει επισημανθεί ότι τα χρώματα είναι κυρίαρχο στοιχείο της ποιητικής του Μίλτου Σαχτούρη.

α) Να επαληθεύσετε με αναφορές στο ποίημα την παραπάνω επισήμανση.

Μονάδες 10

β) Να σχολιάσετε τον συμβολικό χαρακτήρα των χρωμάτων που κυριαρχούν στο ποίημα.

Μονάδες 10

- B2.** Να σχολιάσετε τον τίτλο «Ο Ελεγκτής» του ποιήματος του Μίλτου Σαχτούρη ως προς τη γλωσσική του μορφή.

Μονάδες 20

- Γ. «ἐγώ
κληρονόμος πουλιῶν
πρέπει
ἔστω καί μέ σπασμένα φτερά
νά πετάω.»

Να σχολιάσετε το περιεχόμενο των παραπάνω στίχων σε δύο παραγράφους (140-160 λέξεις).

Μονάδες 25

- Δ. Το ακόλουθο ποίημα του Γιάννη Ρίτσου με τον τίτλο «Ανταπόδοση» είναι ένα ποίημα για τον ρόλο του ποιητή. Να το συγκρίνετε ως προς το περιεχόμενό του με το ποίημα «Ο Ελεγκτής» του Μίλτου Σαχτούρη.

Μονάδες 20

Ανταπόδοση

Πάλεψε μέ τίς λέξεις, μέ τό χρόνο, μέ τά πράγματα. Ἔδωσε θέση
στήν πεταλούδα, στό χαλίκι, στ' ἀλογάκι τῆς Παναγίας,
στούς όλονύκτιους στεναγμούς τῶν ἄστρων, στή δροσοστάλα
πού πέφτει ἀπ' τό ροδόφυλλο, στ' ἄρρωστο ἀηδόνι, στίς μεγάλες σημαῖες,
στό γαλάζιο, στό κόκκινο, στό κίτρινο. Πλούτισε τόν κόσμο
μέ μόχθο κι ἐγκαρτέρηση. Σκαλί σκαλί
ἀνέβηκε τήν πέτρινη τεράστια σκάλα. Τώρα, ἐκεῖ πάνω,
ἄλλα παράσημα δέν ἔχει πιά παρά τά βέλη στά γυμνά πλευρά του.

Ανθολογία Γιάννη Ρίτσου, Επιλογή Χρύσα Προκοπάκη, Εκδόσεις Κέδρος,

Αθήνα 2001

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A*.

Το ποίημα αποτελείται από τρεις υπερρεαλιστικές – ιδεοπλαστικές εικόνες:

- Πρώτη εικόνα (στ. 1-3): «Ένας μπαξές γεμάτος αίμα / είν' ο ουρανός / και λίγο χιόνι». Η πρώτη αυτή εικόνα φαίνεται πως πηγάζει από τις μνήμες και τις εμπειρίες του ποιητή των πρόσφατων τότε πολεμικών γεγονότων (αλβανικό μέτωπο, Β' παγκόσμιος πόλεμος, ελληνικός Εμφύλιος). Κυριαρχείται από την παρουσία των χρωμάτων, κατά βάση του κόκκινου και του λευκού. Ο «μπαξές», που είναι «γεμάτος αίμα», παραπέμπει σε έναν κόσμο τρομακτικό, βίαιο, νοσηρό, έναν κόσμο πολέμου, αγριότητας και σφαγής. Ταυτόχρονα, είναι ο κόσμος ο υλιστικός, ο αντιπνευματικός. Με λίγα λόγια, είναι ο **κόσμος της καθημερινότητας, η πραγματικότητα** μέσα στην οποία κινείται ο σύγχρονος άνθρωπος. Αυτές οι συνθήκες είναι που σχεδόν έχουν εξαφανίσει το λευκό του χιονιού, το οποίο δείχνει να συμβολίζει την αγνότητα, την προσδοκία, **την αισιοδοξία και τη μικρή ελπίδα**, που υπάρχει ακόμη και αντιστέκεται. Συνδυάζοντας τον ουρανό με τον τίτλο όλης της συλλογής, φαίνεται να είναι “ο άλλος δρόμος που οδηγεί στη χαρά”, στην ψυχική δηλαδή ικανοποίηση και στην πνευματική πληρότητα. Δείχνει να ταυτίζεται με έναν ανώτερο κόσμο, όπου κυριαρχούν υψηλές ιδέες και ιδανικά, όπως η δικαιοσύνη, η ισότητα και η ελευθερία. Είναι ο κόσμος μακριά από την πραγματικότητα, όπου την πρώτη θέση έχει το όνειρο και η φαντασία. Ένας τέτοιος κόσμος είναι ο χώρος του **πνευματικού πολιτισμού και της ποίησης** ειδικότερα, ο οποίος μπορεί να αποτελέσει την εναλλακτική προοπτική μέσα στη βίαιη και αντιπνευματική καθημερινότητα. Και αυτός ο κόσμος όμως απειλείται από τη νοσηρότητα και το υλιστικό πνεύμα της πραγματικότητας κι έτσι το «λίγο χιόνι», η ελπίδα δηλαδή, κινδυνεύει να χαθεί μέσα στο άφθονο αίμα.
- Δεύτερη εικόνα (στ. 4-6): «έσφιξα τα σκοινιά μου / πρέπει και πάλι να ελέγξω / τ' αστέρια». Με τη δεύτερη αυτή εικόνα του ποιήματος καταλαβαίνουμε πως **ελεγκτής είναι ο ίδιος ο ποιητής**, κάτι που γίνεται αντιληπτό από τη χρήση του α' ενικού προσώπου. Η πρόταση «έσφιξα τα σκοινιά μου» θέλει να δηλώσει πως ο ποιητής-ελεγκτής ετοιμάζεται για ένα δύσκολο και ταυτόχρονα απαιτητικό εγχείρημα, εκφράζοντας παράλληλα εγρήγορση και την αποφασιστική του θέληση λίγο πριν από την προσπάθειά του αυτή. Η βουλευτική πρόταση των στ. 5-6 αποτυπώνει αλληγορικά το χρέος του ποιητή: είναι ώρα ευθύνης και **πρέπει να ανέλθει από τη γη στον ουρανό**, από τη λογική στη

* Με διευκρίνιση που εστάλη στους εξεταζόμενους δεν ήταν υποχρεωτική η ανάλυση των τριών εικόνων.

φαντασία, από τη βίαιη και αντιπονητική καθημερινότητα στον πνευματικό χώρο, για να αναζητήσει εκεί τη χαρά. Αυτό το πέρασμα δε θα το κάνει για να βιώσει την προσωπική και μόνο πληρότητα. Έχει χρέος ως άλλος ελεγκτής, ως πρωτοπόρος και οδηγός να κατευθύνει σε αυτό τον άλλο δρόμο και όλους τους καθημερινούς ανθρώπους, που θέλουν να γνωρίσουν τον ουρανό και μόνοι τους δε θα μπορούσαν να πραγματοποιήσουν αυτό το άλμα και να ξεφύγουν από τον αισθητό κόσμο. Όσο για «τ' αστέρια» δείχνουν να ταυτίζονται με το «λίγο χιόνι», είναι δηλαδή η μικρή λάμψη, η φωτεινή ελπίδα που ακόμη υπάρχει· επιπλέον, επειδή αναφερόμαστε στο χρέος ενός ποιητή, πιθανόν με αυτά να θέλει να κάνει λόγο για τα ίδια τα ποιήματα.

- Τρίτη εικόνα (στ. 7-11): «εγώ / κληρονόμος πουλιών / πρέπει / έστω και με σπασμένα φτερά / να πετάω.» (βλ. ερώτηση Γ)

B1.

α) Η παρουσία χρωμάτων και ευρύτερα εικαστικών στοιχείων είναι χαρακτηριστική της σαχτουρικής ποίησης, καταδεικνύοντας τις εξπρεσιονιστικές επιρροές της. Ωστόσο στον «Ελεγκτή» λείπει η άμεση αναφορά σε συγκεκριμένα χρώματα, καθώς αυτά υποκρύπτονται.

Έτσι, στον «μπαξέ» λανθάνει το πράσινο, στο «αίμα» το κόκκινο, στον «ουρανό» το γαλάζιο και στο «χιόνι» το λευκό. Το κόκκινο έχει σχεδόν πνίξει κι εξαφανίσει το λευκό. Συνυπάρχει με το πράσινο του μπαξέ και το γαλάζιο που φυσιολογικά χαρακτηρίζει τον ουρανό, εδώ όμως εκλείπει λόγω της κυριαρχίας του αίματος.

β) Το κόκκινο, που μπορεί να λάβει ποικίλες αλληγορικές νοηματοδοτήσεις, στο ποίημα συμβολίζει έναν κόσμο τρομακτικό, βίαιο, νοσηρό, έναν κόσμο πολέμου, αγριότητας, σφαγής. Ταυτόχρονα, παραπέμπει στον υλιστικό και αντιπνευματικό κόσμο, στον κόσμο της καθημερινότητας, στην πραγματικότητα μέσα στην οποία κινείται ο σύγχρονος άνθρωπος. Αυτές οι συνθήκες είναι που σχεδόν έχουν εξαφανίσει το λευκό του χιονιού, το οποίο δείχνει να συμβολίζει την αγνότητα, την προσδοκία, την αισιοδοξία και τη μικρή ελπίδα που υπάρχει ακόμη και αντιστέκεται. Το πράσινο είναι το χρώμα της ελπίδας, όπως επίσης και το γαλάζιο, το οποίο είναι σπάνιο στο σύνολο της σαχτουρικής ποίησης και ως εκ τούτου πολύτιμο.

B2.

Οι τίτλοι στον Σαχτούρη είναι συνήθως ουσιαστικά συνοδευόμενα από ένα οριστικό άρθρο. Αυτός είναι ένας τρόπος για να ορίσει ο ποιητής το χώρο του, ώστε να προετοιμαστεί ο αναγνώστης της ποίησής του για την είσοδο στον μαγικό του κόσμο, όπου κατά κανόνα παρακολουθεί μια

παράξενη και ωστόσο γοητευτική μικρή ποιητική ιστορία. (Σχόλιο σχολικού βιβλίου σελ. 78).

Από το συμβολικό, λοιπόν, τίτλο, ο οποίος κινείται, όπως και το σύνολο άλλωστε του ποιήματος, σ' έναν εξωλογικό χώρο, όπου κυριαρχεί η τολμηρή φαντασία, γίνεται αντιληπτή η ταύτιση του ποιητή με τον ελεγκτή, κάτι που πιστοποιείται και από το στ. 5 («να ελέγξω»). Ο ποιητής, όπως διαφαίνεται από το περιεχόμενο του ποιήματος, πρέπει σαν ελεγκτής – ουράνιος μηχανοδηγός να βρίσκεται σε εγρήγορση, ώστε να ελέγχει το φως των αστεριών. Χρειάζεται να υπογραμμιστεί ότι ο τίτλος, που περιορίζεται στο οριστικό άρθρο «ο» και το ουσιαστικό «ελεγκτής» συμπυκνώνει το περιεχόμενο του ποιήματος και είναι δηλωτικός του σαχτούρικού τρόπου γραφής, ο οποίος έχει ως χαρακτηριστικό γνώρισμα την κυριαρχία ουσιαστικών και ρημάτων, που προσδίδουν στον ποιητικό του λόγο πυκνότητα και βάθος.

Γ.

Στη μεταφορική αυτή υπερρεαλιστική εικόνα το «εγώ» και το «πρέπει» αυτονομούνται και καταλαμβάνουν από ένα στίχο το καθένα, για να φανεί πως ο ποιητής νιώθει θεματοφύλακας αξιών, αποδεχόμενος το βαρύ χρέος του, που στο συγκεκριμένο σημείο δηλώνεται αλληγορικά με το ρήμα «πετάω». Ο ίδιος αυτοχαρακτηρίζεται «κληρονόμος πουλιών», μεταφορά που δηλώνει πως, όπως τα πουλιά μπορούν να πετάνε από τη γη ψηλά στον ουρανό, έτσι και ο ποιητής οφείλει να ανέρχεται από τον αισθητό κόσμο της πραγματικότητας σε αυτόν της φαντασίας και της πνευματικής δημιουργίας. Ταυτόχρονα, με τη φράση αυτή ο Σαχτούρης δηλώνει πως ο ίδιος αισθάνεται συνεχιστής -κληρονόμος- μιας ποιητικής παράδοσης και οφείλει να ανταποκριθεί στις ευθύνες αυτού του ρόλου.

Η emphaticή χρήση του «πρέπει» κάνει ξεκάθαρο πως περιθώρια για οποιαδήποτε ολιγωρία δεν υπάρχουν. Όσο για την εικόνα με τα «σπασμένα φτερά» εκφράζει παραστατικά την ψυχική διάθεση του ποιητή και τις πολλές αντικειμενικές δυσκολίες, που πρέπει να υπερνικήσει μέσα στο υλιστικό περιβάλλον όπου κινείται. Ο ίδιος λοιπόν μπορεί να αισθάνεται πληγωμένος από τη βία και αντιποιητική πραγματικότητα, οφείλει όμως να φέρει σε πέρας το καθήκον του.

Δ.

Τα δύο ποιήματα ανήκουν στην ευρεία ομάδα των “ποιημάτων για την ποίηση”, τα οποία σχολιάζουν μάλιστα την ποιητική ιδιότητα στους δύσκολους καιρούς. Στο ποίημα του Σαχτούρη ο ποιητής λανθάνει πίσω από την ιδιότητα του ελεγκτή (στ. 5), ενώ στο ποίημα του Ρίτσου το υποκείμενο παραμένει ανώνυμο και χωρίς ιδιότητα, ωστόσο υπονοείται η ποιητική παρουσία («Πάλεψε με τις λέξεις»).

Ο Σαχτούρης αξιοποιώντας τις υπερρεαλιστικές εικόνες και τα σύμβολα ταυτίζει το ποιητικό δημιουργήμα με τα αστέρια (στ. 5-6)· στον Ρίτσο πάλι, ο οποίος συνδυάζει κυριολεκτικό και μεταφορικό λόγο, γίνεται άμεση αναφορά στις λέξεις ως καρπό της ποιητικής δράσης («Πάλεψε με τις λέξεις»). Οι δύο δημιουργοί γνωρίζουν ότι χρέος του κάθε ποιητή είναι η διαφύλαξη των υψηλών αξιών και των πνευματικών ιδανικών προκειμένου να εξασφαλισθεί ένα καλύτερο μέλλον. Για τον Σαχτούρη στόχος είναι η διαφύλαξη του ουρανού (στ.1-3), ενώ ο Ρίτσος αναφέρεται σε μικρά, πολύτιμα στοιχεία πάνω στα οποία στηρίζεται η καθημερινότητα και ο κόσμος μας («Έδωσε ... σημαίες»). Το γεγονός ότι οι καιροί είναι δύσκολοι και ο ποιητής συχνά λυγίζει φαίνεται από τα «σπασμένα φτερά» του Σαχτούρη, ο οποίος παρ' όλα αυτά οφείλει να πετάει προς ένα ματωμένο ουρανό (στ. 1-2 & 11). Επίσης αποτυπώνεται και στην αναφορά του Ρίτσου σε μία κατάσταση πάλης, με μόχθο και εγκαρτέρηση, ενώ ακούγονται «ολονύχτιοι στεναγμοί» και ο ποιητής βάλλεται από βέλη στα γυμνά πλευρά του («Πάλεψε», «Πλούτισε ... εγκαρτέρηση», «Τώρα ... πλευρά του»). Αλλωστε, η εσωτερική κάμψη του ποιητή δεν είναι μόνο μία κατάσταση που πρέπει οπωσδήποτε να την υπερβεί («Ο Ελεγκτής», στ. 10-11), αλλά επιπλέον αποτελεί στοιχείο που μαρτυρά την αξία του μόχθου του («Ανταπόδοση», «άλλα παράσημα ... πλευρά του»). Η διαδικασία προσέγγισης του δύσκολου στόχου υποδηλώνεται με τις φράσεις «έσφιξα τα σκοινιά μου» στον «Ελεγκτή» και «Σκαλί σκαλί ανέβηκε την πέτρινη τεράστια σκάλα» στην «Ανταπόδοση».

Τέλος, αξιοσημείωτη είναι και στα δύο ποιήματα η συμβολική παρουσία χρωμάτων, που εν μέρει μάλιστα ταυτίζονται. Στον Σαχτούρη συνυπάρχουν το πράσινο του μπαξέ, το κόκκινο του αίματος, το γαλάζιο του ουρανού και το λευκό του χιονιού (στ. 1-3), ενώ στον Ρίτσο γίνεται λόγος για το γαλάζιο, το κόκκινο και το κίτρινο ως στοιχεία που πρέπει να διαφυλαχθούν («στο γαλάζιο ... κίτρινο»). Φαίνεται, βέβαια, ότι ο συμβολισμός του κόκκινου διαφοροποιείται, αφού για τον Σαχτούρη υποδηλώνει την κάθε είδους βία, τη στιγμή που για τον Ρίτσο έχει θετική και αισιόδοξη φόρτιση.